

SPOMIENKY

SPOMIENKY VYSTAHOVALCA KAROLA MANÍKA NA PRVÚ SVETOVÚ VOJNU

PETRAŠKO, L.: Witness and contemporary of the age. Memoirs of emigrant Karol Maník from WWI. *Vojenská história*, 3, 13, 2009, pp. 110–124, Bratislava.

The selection of the handwritings of this WWI participant and later Canada emigrant belongs to the few memoirs from the WWI and the first years of the establishing Czechoslovakia. Being peculiar for its narration the memoirs still do have a lot to say to the contemporary reader. The mentioned peculiarities enrich our knowledge on the approach and the perception of the pace of the age in the eyes of a down-to earth member of the Austria-Hungarian Army. He offers us an exclusive evidence of the relationships amongst the members of a multinational army, reflects the atmosphere in it, the torture of the war years as well as the ordinary wishes of the soldiers. Meanwhile his view stands critical not only to the war led by the Austria-Hungarian leadership, but also indirectly it focuses on the issues of the establishing legions and the army of the young Czechoslovak state, or especially the view of one of its Slovak contemporaries.

Military History. Austria-Hungary. WWI. Memoirs.

Roku 1982, v osemdesiatom štvrtom roku života dokončil Karol Maník v kanadskom Kitcheneri, v krajine, ktorá sa mu od polovice dvadsiatych rokov stala novým domovom, svoje spomienky. Jedným prstom ich vyklepal na písacom stroji u osvojenej dcéry, kde žil na odpočinku, v jazyku, ktorý si uchoval, zmesi šarišského nárečia a spisovnej slovenčiny. Rodák z Fričoviec, ktorý vyrastal v Raslaviciach rozpráva o dobe, ktorej bol svedkom aj účastníkom: o pomeroch na hornošarišskej dedine pred prevratom, o napätiach v dedinskom spoločenstve podmienených príslušnosťou k rozličnej národnosti, o rokoch prvej svetovej vojny, ktorej polovicu prežil na fronte (čo mu paradoxne okrem iného poskytlo možnosť pozrieť sa do sveta), o zmenách, ktoré priniesol prevrat a ktoré vyústili do rozhodnutia hľadať si nový, lepší život za morom. Nečakali ho tu s otvorenou náručou, robil, čo prišlo, pre neznalosť jazyka okúsil aj príkoria. Pracoval ako drevorubač, spolu s krajanom skúšal farmárčiť, po rokoch sa so ženou (plná odhodlania sa vypravila za ním i s perinami) presťahoval do Montrealu, neskôr do Kitcheneru, kde našiel prácu v továrni.

Zo zhruba stostranového textu vyberáme časť, ktorá sa týka rozprávačovej účasti na fronte. Podáva jedinečné svedectvo z prvej ruky o vzťahoch medzi príslušníkmi mnohonárodnostnej armády, o vzniku légii i armády nového štátu, ktorú už v zárodku poznačili nové napätia. Vzhľadom na množstvo detailov, podstatných iba pre rozprávača, ako aj svojráznu jazykovú normu, sme sa rozhodli spomienky prerozprávať, do obsahu však nezasahovať, jednako zachovať charakteristické znaky rozprávačového štýlu, schopnosť postrehu i jeho lapidárnej formulácie.

Eudovít Petraško

V šiestnástom i môj ročník povolali na asentírku. Celý natešený som oznamoval otcovi, že ma uznali za schopného, nerozumná túžba sa mi splnila. Zato jemu vypadli slzy. Už tretí z domu som odchádzal do vojny.

29. mája sme narukovali do Prešova. Zadelili ma ku gebirgsartilérii¹, po našom ku kanonierom, do Košíc k šiestemu regimentu. Na Bankove a Čermeli sme sa cvičili v strelbe zo sedemapolcentimetrových kanónov. Tie sa rozoberali na sedem častí, jedna vážila sto až stotridsať kíľ. Prevážali sme ich na malých koníkoch abo muloch, vojaci šli zavše pešo popri nich, aby ich povrazmi pridržali dolu strmým brehom, nech kôň nespadne. Na ceste sa kanón poskladal a dva kone ho ťahali jeden za druhým. Strieľalo sa na vzdialenosť sedem-osem kilometrov.

Ako čas utekal, prišli žnivá. Na otcovu žiadosť mi dali tri týždne dovolenky, veľa som pomohol rodičom. Keď som sa vrátil do Košíc, kamaráti už odišli na front. O pár dní ma poslali do kurzu artilérie do mestečka Cilli v Štajersku². Až tam, na tých mohutných skalách som spoznal, čo to je byť vojakom.

Štyria museli v rukách preniesť časť kanóna zozadu ponad koňa a zložiť ju na kozliny. Keď bol kôň pokojný, ešte to išlo, ale na mula si musel dať človek pozor, nech sa ho nedotkne, je to divé stvorenie. Každá robota mala svoje číslo, striedali sme sa pri nich, aby sme poznali všetky. Keď si sa pomýlil, veliteľ kurzu, kapitán, rodom Poliak, hneď po tebe korbáčom hlava-nehlava. Nejedem ničomník práve pre svoju krutosť prišiel k hodnosti. Tam som aj prvý raz videl, čo to značí visieť na stĺpiku. Smutný, strašný pohľad.

Po mesiaci sme sa vrátili do Košíc. Krátko nato ma zadelili do maršu, dostal som tri dni dovolenky, aby som sa rozlúčil s najmilšími. Na začiatku novembra sme sa pobrali na taliansky front.

Po týždni sme došli do mesta Rovereto³, tam nás podelili k batériám, ja som sa dostal k tretej. Druhého rána sme sa my z prvej lenije⁴, tak sme ju volali, dali s kanónmi na pochod k dekungom⁵ na hore Montetesto⁶: mužstvo potrebné na ich obsluhu, telefonisti, sanitári a, pravdaže, velitelia, oficiery.

Na mesto v doline padal dážď, no keď sme došli asi do polovice hory, už tam ležal sneh a na samom vrchu fujavica neprestávala. Naša batéria sem prišla neskoro v jeseni, ani sme si nestihli urobiť riadny dekung. Vo dne, časom i v noci sme odhadzovali sneh, nech nás nepodusí. I po drevo do kuchyne bolo ďaleko, nie dosť, že sme mali málo čo jesť, ešte ho i ťažko bolo narichtovať. Akési sosny sme rezali, surové nechceli horieť ani vo frontových pieckach, dym nás mal podusiť. A bolo ich aj málo, veď kde by aj rástli na tých skalách. Pritom zima bola treskúca.

Tam nás zastihla správa, že umrel starý kráľ František Jozef, tam sme prisahali vernosť mladému kráľovi Karolovi a, pravda, i maďarskej krajine. Vodu sme nosili zo vzdialenosti asi dvoch kilometrov v malých bečkách na koňoch, cestu bolo treba udržiavať, sneh odhadzovať. Poniže nás, dva-tri kilometre od hlavnej cesty budovali ruskí zajatci lanovku, mal sa na nej vyvážať materiál a potraviny.

1 Gebirgsartillerie (nem.) – horská artiléria. Počas prvej svetovej vojny sídlil v Košiciach VI. zbor (gen. Boročvič), v rámci neho košická posádka 27. pešej divízie a 39. honvédskej pešej divízie, pozri Vojenské dejiny Slovenska IV., Bratislava 1996, s. 27-29.

2 Celje, r. 1918 pripadlo s celým dolným Štajerskom Juhoslávii, dnes v Slovinsku.

3 Rovereto – mesto v severnom Taliansku neďaleko jazera Lago di Garda v provincii Trentino.

4 Z nem. Linie – lúnia, resp. systém opevnení.

5 Z nem. Deckung – kryt.

6 Správne Monte Test, 1998 m.

Kilometer od našich dekungov stál dom z kameňa, už poškodený. V časoch mieru to bola kasáreň rakúskej pohraničnej stráže, tadiaľ sa ťahala hranica medzi Rakúskom a Talianskom.

Pretože sa naša batéria od začiatku vojny viac ráz ocitla vo frontovej pozícii, pred Vianocami dostala mesačný odpočinok. Ráno o štvrtej sme pri lampášoch rozoberali kanóny a na sánkach sme ich po častiach vozili k ceste, pokiaľ sa až dostali kone. Na obed nám dali po konzerve a trochu polenty, nato kuchári začali pakovať, bo variť sa nedalo. Už sa stmievalo, keď sme všetko poznášali a naložili na kone, s každým šli dvaja vojaci, akurát na dvadsaťlitrovú bečku nezvýšilo miesto. Mohlo v nej byť do polovice rumu, veliteľ rozkázal rozdeliť ho medzi vojakov, každý nech si uleje do šálky i do fľašky. Rozvážnejší vedeli, ako si ho rozdeliť, zato tí, čo nemali skúsenosti, tak sa popili, že na miesto došli až na druhý deň.

I ja som si dožičil rumu, dobre mi padol na prázdny žalúdok. Lenže po chvíli ma tak vzalo, že som nevedel, kde som a čo robím. Našťastie kamaráti Jozef Funa a Peter Piroš, Zemplínčania, s ktorými som naraz prišiel na front, počínali si rozumnejšie. Popod pazuchy ma museli chytiť, nech nespadnem, bo kde bol aký stĺpik či väčší kameň na kraji cesty, hneď som si sadal a usínal. Aj hodina prešla, hovorili, kým som sa zviechal a vládal ísť sám. Na miesto sme došli až po polnoci, pravda, tí, čo sa rumu nedotkli, i skoršie. Z tých druhých museli podaktorí prenocovať pri Rusoch, čo robili na ceste a ak cestou potratili karabíny alebo čosi inšie, ani trest ich neminul. Až vo fabrike, kde nás ubytovali – v čase mieru sa v nej vyrábala papier –, som sa po výdatnej večeri poriadne vyspal.

Vianoce prešli pokojne, aj ten mesiac nám rýchlo ubehol. Koncom januára sedemnásteho roku nás poslali zaujať pozície na hore Sugnatorta⁷. Nebola taká vysoká a vďaka tomu, že iná batéria odišla stade pred nami, našli sme tu hotové dekungy, pohodlnejšie ako prvé. Aj cesty boli dobré, kone ľahšie vyniesli, čo bolo treba. Každý deň sme v bečke nosili vodu z malej nádrže kilometer od dekungov, zdola ju sem vytlačala mašina. Takto sme mali aj v čom si vyprať bielizeň.

Odkedy rakúsko-uhorská armáda v máji šestnásteho roku dobyla toto miesto, neprestajne sa tu pracovalo. Postavili nádrž na vodu, neskoršie zaviedli z Trientu⁸, zo vzdialenosti tridsaťštyridsať kilometrov elektriku, aj v dekungoch sme teraz mali svetlo. Ďalej sa zabezpečovali kaverny a tam, kadiaľ bolo nebezpečné prechádzať, hlbili tunely. Zásoby nám privážali lanovkou.

Poniže nás sa na bezpečnom mieste nachádzal tridsaťcentimetrový kanón, ďalší, štyridsaťcentimetrový, pri Roverete. Keď bolo treba, po kolaji ho vytiahli a vystrelili zopár guľ. Potom s ním, pravdaže, museli utekať nazad do úkrytu, lebo Taliani mali veľké kanóny a guľa hučala ako dajaké tornádo. My sme však boli ako-tak v bezpečí, a mali sme aj pohodlie, akurát trebalo dávať pozor, nech nás Taliani povyše nezbadajú. Hneď spustili paľbu z malých kanónov, cim-bum sme ich volali.

Oveľa horšie sa vodilo našej pechote kilometer pred nami. Všetko si museli vynášať od lanovky kilometer-dva na chrbtoch po jarkoch v najväčšej tichosti a tajnosti najčastejšie večer či v noci. V kavernách mali vlhko, nech ich ako rozširovali a vylepšovali, voda neprestala kvapkať zo skaly. Tak ich ako i nás najviac trápil hlad, bo čím ďalej, tým slabšie nás krmili.

I jedného žida zadelili k našej batérii. Šiel si zúfať, keď mal odhrabávať sneh, lebo v treskúcej zime sa bolo treba poriadne hýbať. Po týždni či dvoch si nezvyknutý odmrazil nohy

7 Zugnatorta v údolí Lagarina na juh od Trientu.

8 Trient – mesto na severe Talianska, centrum provincie Trentino.

a poslali ho do špitála, viac sa nevrátil. Za tých viac ako dvoch rokov na fronte, ani za päť mesiacov, čo ma ešte čakali v zajateckom tábore, som už nijakého nevidel.

Pomaly prišla jar, tirolské hory sa zazelenali, radosť bolo pozeráť na tú Božiu prírodu, ako sa prebudila k novému životu. Iba v našich srdciach bolo smutno, nevedeli sme, čo nás čaká. Ja som len po tom túžil, ešte raz uvidieť rodičov, bratov, sestry, svoj kraj.

Leto minulo bez veľkých bitiek, iba z kanónov sme občas vystrelili, nech Taliani vedia, že sme ešte tam a oni nám takisto dali znať. Najviac času nám zabralo vylepšovanie dekungov, aj kavernu sme upravovali. Ťažká robota, všetko bolo treba robiť rukami, vrtať a vystreľovať. Ale vyplatilo sa, mali sme kde sa skrýť, keď na nás spustia paľbu.

A naši oficieri iba kadečo vymýšľali, nezriedka sprostosti. Taliani v prednej línii povyšše prehľadávali zavše v noci silným reflektorom okolie. Ledva sa na ceste dačo pohlo, hneď sa ozvali tie ich malé kanóny. Naši oficieri by radi ten reflektor zničili. Toto, pravda, nebola zlá myšlienka, len keby sa dala uskutočniť. I dostali sme rozkaz preniknúť s kanónom nočnou hodinou do malej doliny neďaleko prednej línii. Tu sme vyčkali, kým sa zotmie a rozsvieti sa reflektor. Namerali sme direktrichtung⁹ a vypálili naň guľu. V tej chvíli reflektor zhasol. Lenže priskoro sa oficieri zaradovali. O pár minút sa rozsvietil znova a svietiť už neprestal, hoci sme naňho posielali ďalšie a ďalšie gule. Keď nás našiel, kanóny z druhej strany spustili paľbu na to miesto, veľké i malé. Utekali sme sa kryť v kavernách pri pechote, ale aj tak sme prišli o jedného vojaka. Volal sa Horvát, pochádzal zo Spiša.

Nadránom, keď paľba utíchla, kanón sme odtiahli, našťastie ho netrafil. Znovu sme sa dali do roboty, dôkladne, ako keby sme sa chystali ostať tu až do smrti. Kraj bol taký zničenný, že nám zabralo času, kým sme tie jarky a prechody dali do akého-takého poriadku.

Raz poobede vyšli sme traja Slováci pred dekung zahrať si karty, aby sme zabudli na hlad, bol so mnou Paľo Brezáni z Ostrej Lúky vo Zvolenskej a Michal Ivančík z Berezného v Užhorodskej stolici. Odrazu priletí dosť veľký granát, vybuchol päťdesiat metrov od nás, Ivančíka vtedy dosť vážne ranilo, musel do špitála. Mne padol na hlavu menší kameň, poslali ma do Rovereta, vrátil som sa až o dva týždne s poobvíjanou hlavou. Paľo mal šťastie, nestalo sa mu nič.

Na jeseň, po jedenástich mesiacoch na fronte, sa mi splnila dávna túžba, dostal som tri týždne dovolenky, z nich som tri dni putoval domov. Mater plakali od radosti i žiaľu, bo zle som vyzeral. Ibaže dlho som sa doma neohrial. Hneď na druhé ráno prikvitol Doboš, žandár, dostal telegram, že sa mám zaraz poberať nazad. Mater plakali, a tak mi dal aspoň času do druhého rána, nech sa poriadne najem. A oni mi narichtovali štyri veľké gazdovské chleby, koláč, slaniny, údeného mäsa, sušené cesto i kukuričnej múky, aby som mal z čoho si uvariť polentu. S tým som sa pobral nazad na front.

Tam som sa dozvedel, že sa očakáva ofenzíva od Talianov, preto nás zavolali. Kamaráti ma nečakali tak skoro, jednako sa mi potešili, bo kto prišiel z dovolenky, zvykol pohostiť kamarátov. V dekungu nás bolo osem a každému sa čosi ušlo. Z ofenzívy nakoniec nebolo nič a na Vianoce ma zas poslali na tri týždne domov. Nepriznal som sa, pravda, že som tam už predtým pobudol štyri dni.

Po tie viac ako dva roky, čo sme sa nehli z miesta, si naši oficieri žili v dôkladne vybudovaných dekungoch. Zariadené boli skoro prepýchovo, ani dobré jedenie im nechýbalo. Nič nerobili, zato každé tri-štyri mesiace šli na urlab¹⁰, puceri¹¹ ešte aj batožinu nosili za nimi.

9 Direktrichtung (nem.): direkt – rovno, Richtung – smer.

10 Z nem. Urlaub – dovolenka.

11 Vojenský sluha, z nem. Putzer.

Raz za čas sa vybrali na pár dní do Trientu, dost veľkého mesta tridsať-štyridsať kilometrov od frontu, za radovánkami, zábavou, dievčatami. A my sme šli zatiaľ pohynúť od hladu! Či nebolo načase zmeniť, odstrániť také poriadky?

Tak sa míňal čas. Vo februári v osemnástom mi napísali z domu, že i mladšieho brata vzali k vojsku, tiež ku kanonierom, nemal ani osemnásť. Z frontu sa nevrátil, ani sme sa nedozvedeli, kde zahynul.

Už druhú jar sme trávili na tom istom mieste. Zás sme mohli obdivovať, aká je tu jar nádherná. Po skalách, kde sa našla hoc len štipka zeme, také kvety rozkvitali, že celý kraj od nich rozvoniaval. Na okolí sme sa už dobre vyznali, poznali sme kanonierov povyššie i ponižšie, stretávali sme sa s pechotou. Tak sme privykli na tom mieste, ako keby sa vojna nikdy nemala skončiť.

V máji sme robili pod skalou dekung pre nášho grupenkmandanta¹². Od každej batérie, čo prislúchala pod neho, chodili sme ta po dvaja, od nás ja s jedným Maďarom. Zišlo sa nás tam pätnásť-dvadsať viacerých národností, ale Slovák ani Maďar medzi nimi ani jeden.

Vari na tretí deň som počul dvoch zhovárať sa po česky. Prihovoril som sa im a oni sa potešili, že sme už traja, čo si rozumieme. Keď sa Česi – mohli byť odo mňa osem-desať rokov starší – ubezpečili, že nám Maďar nerozumie, to mi čo deň, tým neslýchanejšie veci rozprávali: že vojna už dlho nepotrvá, že sa Rakúsko-Uhorsko rozpadne a Česi budú mať so Slováckmi spoločnú republiku.

Mne sa to nie a nie zmestiť do hlavy. Šak som ani nevedel, čo je to republika, aj som si ťažko vedel predstaviť, že by sa Slováci odtrhli od Maďarov. A spomínali mená, čo som nikdy nepočul, Masaryka, Beneša, Štefánika, ten posledný že je Slovák, pritom generál, hoci francúzsky, v zahraničí vraj organizuje legije. Ja som ani o tých jakživ nepočul, jednako som nápínal oči, natŕčal uši.

O Maďara som sa prestal starať, nech sa ako zlostil, že sa nemá s kým zhovárať. Že sa radšej bavím s cudzími, sťažoval sa zavše. On pochádzal z južného Gemeru a rád si robil posmech zo Slovákov, že drevený jazyk, tak volal slovenskú reč.

Raz som našiel leták písaný po česky, zhodili ho z lietadla. Mali sme nakázané také veci bez čítania odovzdať oficerom. Ja som ho však skryl do kešene a v kriakoch som si ho v pokoji prečítal. Stálo v ňom to isté, čo som už počul: Čechov a Slovákov vyzývali, nech nebojú a dajú sa zajať, že vojna už dlho nepotrvá. Prečítal som ten leták viac ráz, kým som ho schoval pod skalú. Všetličo mi chodilo po rozume, nezvyčajné myšlienky sa mi rojili v hlave.

I jeden Slovák z Liptova, frajter od kanonierov menom Štefan Škarupa, štyri roky odo mňa starší, poučoval ma o slovenskom národe, keď sme boli sami, a Paľo Brezáni, i on starší odo mňa, takisto. Pri kanóne sme sa my traja Slováci mohli zhovárať po svojom, iba keď boli nablízku Maďari, museli sme po maďarsky, tí mali nad nami moc. Raz za mesiac prišiel maďarský kňaz a v baraku na bezpečnom mieste odbavoval svätú omšu, v kázni povzbudzoval do ďalšieho bojuvanie.

Ani náš kapitán, volal sa Řezníček, sa nehanbil za svoju reč a keď sa mu Slovan prihovril vo svojom jazyku, zhováral sa s ním po česky. Maďari na nás zazerali, že my sa tým dreveným jazykom môžeme rozprávať aj s kapitánom, a on im po maďarsky nerozumie. Dôstojníckemu zástupcovi pri druhej leniji, čo ho prezývali Zupák, nalepil Řezníček metáľov len za to, že všetko drží v poriadku. A pritom sa ten zdržiaval iba vžadu pri vozoch! Keď raz plukovník pri inšpekcii videl, koľko sa mu toho blyští na prsiach – za veľký strieborný dávali

12 Gruppenkommandant – veliteľ skupiny u požiarnikov a vojska v Rakúsku.

pätnásť korún na mesiac, za malý sedem a pol –, usúdil, že miesto takého udatného vojaka je v prvej leniji. Zupáka ta naozaj poslali, ale už o pár mesiacov sa vojna skončila.

Aj Taliani mali dobré dekungy v kavernách, strieľali častejšie a tuhšie. Zatiaľ čo ich podporovala Amerika, u nás išlo všetko dolu vodou. Front sme ešte držali, ale v zázemí kvôli nedostatku začínalo už vriieť, dôvera vo víťazstvo sa strácala. Po horách sa potulovali zelené kádre, aj v maďarských novinách Népszava, ktoré vydávali sociálni demokrati, vyzývali stiahnuť vojsko z frontu, nech radšej chráni domáce hranice.

Károly, már nektek is lesz Tóth országotok, posmieval sa mi ten Maďar, po našom to znamenalo: Karol, i vy budete mať slovenskú krajinu. Ani neviem ako som vybuchol: Či to len vy, Maďari môžete mať svoju? Toto ich napálilo, dajaký čas na mňa zazerali.

Po šiestich mesiacoch na fronte mal vojak nárok na tri týždne dovolenky. Na mňa prišiel rad v júli. Na front som sa vrátil, nie ako mnohí, čo sa v tom čase radšej skrývali po lesoch. Svoju batériu som našiel za frontom v dedine Volano¹³, odpočívala tu a pri tom sa cvičila do útoku. Po mesiaci sme sa stade zas pobrali inde, na horu, čo sa volala Montespil¹⁴. Aj tu sme už našli hotové dekungy, dosť biedne, ale zato sme boli povyšše Talianov, tu sme od nich mali pokoj. Až koncom októbra k nám v nočnej hodine doletela guľa. Vybuchla neďaleko nášho dekungu, nech trafi, všetkých nás pobije.

A práve ostatného októbrového dňa z ničoho nič prišiel o polnoci telefónom rozkaz na ústup. Začali sme pakovať, kanóny rozoberať, po kúsku sme ich znášali ku koňom. Nadránom, keď sme mali všetko naložené, pustili sme sa dolu serpentínami. Taliani o tom vedeli, náramne bili z kanónov na cestu, jednako sme prvého novembra šťastne zišli dolu k piapierni. Viac ako dva roky pred tým sa ta nasťahovala druhá lenija našej batérie, velil jej oficer, čo sa staral o zásobovanie. Patrili do nej kone a mužstvo, ktoré sa o ne staralo, ďalej vozy a všelijaký materiál. Chodili fasovať do skladu a na koňoch vynášali k nám do dekungov potraviny, muníciu, drevo a čo bolo treba. V lete obrábali záhradu, pestovali zeleninu pre oficiersku kuchyňu, i nám sa niekedy ušlo. Vojaci pri koňoch zbierali do mechov trávu, čo rástla pri brehu a po skalách, sušili ju a odkladali na zimu. Krmili dve svine, ktoré mali zaklať na Vianoce.

Ibaže prvého novembra sme sa v Roverete dozvedeli, že dva dni predtým nás na Piave vyprášili. Naši oficeri pobrali nohy na plecía, ostal s nami akurát mladý lajtnant¹⁵. Rozkázal svine zabiť a nám navariť gulášu. Konečne sme sa riadne najedli, aj žold nám vyplatili a každý si mohol v sklade vymeniť šmaty a baganče. I tak sme tam všetko museli nechať.

Pohlí sme sa, kanóny sme ťahali po dobrej ceste, k jednému patrilo sedem koní. Na ostatné kone sme povešali batohy, karabíny, aby sa nám voľnejšie vykračovalo. Večer sme sa utáborili pri dedine Volano a kuchári zas navarili gulášu. O polnoci sme sa pohli ďalej, ráno sme už boli v Triente. Cestou si v jednej pivnici vojaci napúšťali z bečiek do šálok víno, zato ja som si dával pozor, žeby som sa zas nedoriadil.

V jednej dedine viedla cesta popri stanici. Keď vojaci videli vagóny určené na front, pustili sa ich vylamovať, brali, čo komu prišlo pod ruku, najviac jedenie, šliapalo sa po múke, fazuli, krúpach. Ja som v jednom vagóne našiel kávu v plechovke aj klobúkový cukor, balenia po dvaapol a päť kíl. Nabral som kávy do chlebníka a kešení a vracal som sa na cestu. Ibaže sa ukázalo, že pokým som sa ja zabavil pri vagónoch, moja batéria sa pobrala ďalej, a tak som sa pustil za ňou.

13 Volano – mestečko v provincii Emilia Romagna medzi Benátkami a Ravennou.

14 Správne Monte Spil, 1808 m.

15 Z nem. Leutnant – poručík.

Dve noci som nespal, furt na nohách, postupovať som mohol iba pomaly. Vozy, troky, sa v troch-štyroch radoch valili jedným smerom a rovnakým tempom. Od cukru, čo som si vyložil na chrbát, ma už boleli ruky i plece. Dúfal som, že naši sa dakde zastavia na noc. Dvaja Rakúšania, mohli byť v mojom veku, zobrali ma na kuse na trok, za ním bol uviazaný voz. Dal som im polovicu cukru a oni ma ponúkli cigaretami, zhovárali sme sa, ako sme vedeli. Ja som pochytil u nás čosi z nemčiny od štyroch dolnozemských Nemcov, volali sme ich Švábi. V priekopách pri ceste ležali kone, čo nevládali ďalej, vozy, troky, ktoré sa popsuli alebo nemali benzínu. A všade pozahadzované pušky, bajonety a všelijaký vojenský materiál.

Toto už nebol ústup. Oficiéri poutekali, nebolo poriadku, nikto nevedel, čo sa robí, a pritom iba dva týždne predtým nám dali muníciu. Kolko sa len tie koníky celé dni natrápili, kým ju povynášali od lanovky! Všetko ostalo tam, pripravené na zimu.

Ani na tom úmornom pochode som si neprestal všímať kraj, kadiaľ prechádzame. Na pohľad bol chudobný: kde-tam figovník, po kopcoch sa pásli jedna-dve kozy. Ale súdiac podľa zariadenia vnútri, nevodilo sa tu ľuďom zle. U nás po dedinách sa také domy nenašli, isto im pomohol štát, dával im robotu. Bolo treba cesty rúbať do skaly, tie sa všelijako skrúcali.

Od Trientu k Roveretu sa s hukotom spenená rúti rieka Etch dolu skalami, naokolo sa ťahá široká rovina. Samotné mesto stojí spolovice na rovine, spolovice na stráni, domy sú ponajviac poschodové, z kameňa, aj ulice boli pokryté kameňom. Ploty, takisto kamenné, obkľúčujú udržiavané záhrady, pod horami na rovine tu a tam dedinka. Do polovice hory, dokiaľ sa dal urobiť prístup, sú vysadené vinice s domami, každá obohnaná múrom, a pivnice, kde držali víno. Z neho žili, iné sa na tých skalách nedalo pestovať. Vodu, chutnú a čerstvú, čo stade odtekala, privádzali až k domom.

Ľudia sa však museli stade odsťahovať. Domy boli pozamykané, dvere i okná pozatĺkané doskami, ak ich len neprederavili guľky, a vojenská polícia dozerala, nech nikomu nezíde na um vlámať sa do nich.

Vchádzali sme práve do jednej dediny, keď som usalašený na voze zbadal, že smerom od frontu vchádza do stanice vlak a na ňom plno vojska. Ním sa dostanem domov skorej ako na voze, pomyslel som si. Zoskočil som na zem a utekal som k vlaku. Chodil som kolo vagónov a hľadal miesto. Všetko bolo plné, ešte i vrch vagónov, a nepoznal som nikoho, čo by mi pomohol dovnútra. Len aby sa vlak nepohol, strachoval som sa. Nakoniec som si našiel miesto na konci vagóna, bola tam búdka pre brencosa¹⁶, a priviazal som sa k železám, nech reku nespadnem pod kolesá, keby som zadriemal. Ibaže vlak nie a nie sa pohnúť, tak som sa odviazal, bo sa nedalo vydržať.

Zišiel som na zem, nohy som vymočil raz jednu, raz druhú v studenej vode v priekope, prichystaný každú chvíľu vyskočiť na svoje miesto. A vlak len stojí ďalej. Dal som sa do reči s honvédmi, už staršími chlapmi. Mali kotol i baraninu, z priekopy doniesli vody, neďaleko vagóna rozložili oheň a pustili sa variť. Dali mi polievky a mäsa, i šálku požičali, bo tá moja pošla na mulovi spolu s batériou, a u nich vo vagóne som i prenocoval.

Ráno už vojaci hrozili vlakvedúcemu, že ho zastrelia, ak nepohne, ale ten sa bránil, že musí čakať na signál z nasledujúcej stanice. Ako som sa prechodil kolo vlaku, natrafil som na Slováka, bol zo Spiša, tridsiatnik, i on sa stratil. Ostali sme spolu, k honvédom som sa nevrátil. Uvarili sme kávu z mojej zásoby, on zas mal cvíbaku¹⁷, tak sme sa najedli. Uvažovali sme, čo si počneme. Najlepšie bude pustiť sa ďalej pešo tak ako už podaktorí, zhodli sme sa.

16 Brencoš – kurič (z nem.)

17 Cvíbak – suchár (z nem. Zwieback).

Ale neprešli sme ani kilometer popri kolaji, keď sa zástup pred nami náhle obrátil. Obklúčili nás Taliani na koňoch, karabinoši¹⁸, a zahánali späť.

Tak som sa toho tretieho novembra dostal do zajatia. Odviedli nás nazad k vlaku a ten sa po čase i pohol, lenže nazad smerom na Trient. V ňom sme prenocovali a ráno sme sa pešo pohli k Roveretu, sami, bez poriadku, kto ako chcel. V Triente i po dedinách viseli talianske zástavy po domoch, ľudia sa tešili, že sa vojna skončila a oni budú patriť k Taliansku. Dalo sa s nimi dohovoriť po nemecky, lebo Rovereto s okolím patrilo až dovtedy k Rakúsku a oni ako strelci verne slúžili v cisárskom regimente, na čiapkach mali na ľavej strane vtáčie pierka. Boli medzi nimi i československí legionári, čo už bojovali proti Rakúsku a ja som len neveriaco vypliešťať oči na vojakov v talianskej uniforme s takými klobúkmi na hlavách, v zbroji, pritom po česky hovoriacich.

Pri Roverete nás zohnali na roviny, boli tam pomiešané všetky národnosti, aké sa našli v rakúsko-uhorskom vojsku. Ješť sme nedostali, Taliani nepočítali s tým, že bude treba nakŕmiť toľko národa. Mne ešte zvýšilo kávy a cukru, o tom sme žili. Natrafili sme na ďalších Slovákov, dovedna nás už bolo desať či pätnásť, držali sme sa vedno, prenocovali sme pod holým nebom kolo ohňov. Ja som sa nemal ani čím prikryť, bo všetko pošlo na mulovi i s batériou.

Druhého rána Čechov a Slovákov obchádzali dvaja českí oficieri a dvaja legionári a verbovali do zahraničnej armády. Tých, čo sa prihlásili, hneď aj rozdeľovali do kompánií, práporov.

Nám, odchovaným v maďarských školách, ťažko sa bolo odhodlať. Spomenul som si, čo mi rozprávali tí Česi, na leták, čo som našiel, na to, čo som už počul od legionárov. Keď sme o všetkom porozmýšľali, uzhodli sme sa, že sa pridáme k nim. Hneď nás aj zapísali, dali po talianskom cvíbaku a poobede sme už maširovali. Dvestopäťdesiati sme tvorili kompániu, velili nám poddôstojníci, zupáši¹⁹. Prenocovali sme pri jazere Garda v šašine a ráno sme sa na lodke previezli na druhý breh. Tam nám dali po rybacej konzerve a odovzdali nás Talianom. Poobede sme sa dali na ďalší pochod.

Veliteľ, akýsi poddôstojník, nemal svedomie ani srdce, tlkol a kopal tých, čo vysilení od hladu nevládali ísť. Ani len kúsok polenty, čo nám núkali ženy, keď sme prechádzali cez dedinu, nám nedovolil vziať, palicou ich odháňal a keď sa človek načiahol za kôrkou od pomaranča na ceste, ešte i vtedy sa naň zahnal. Jednostaj len bil a klial, tak mocno mu ležala Austria v žalúdku.

Už sa stmievalo, keď sme došli do lágru Lukaglano²⁰. Zhromaždili tu zajatcov všetkých národností monarchie. Do šiatrov pre štyroch sme sa nastahovali po šiestich, a spali sme tak, že kde mal jeden hlavu, tam mal sused nohy. Navyše sme sa takto napchatí zavšiveli. V dekungoch sme sa mohli očistiť, ale tu sa za krátky čas namnožilo vši nielen v bielizni, ale i vo vrchných šmatách. V prikrývkach, kde boli aké záhyby, ešte i v čiapkach všade hnidý. Hoci sme ich zabíjali deň čo deň, iba sa množili a množili bez prestania, šiel som si zúfať. A preobliecť sme sa nemali do čoho, lebo vody nebolo, iba ak umyť si ruky a tvár.

Na jedenie sme mali dostávať polovicu vojenskej dávky, v skutočnosti to možno ani tretina nebola. Iste sa i na tom ktosi priživil. Kto mal peniaze či dáke cennosti, mohol za ne získať pri plote chlieb od miestnych ľudí, lenže ja som nemal peňazí ani nič na zamenenie.

18 Vlastne karabinieri, príslušníci vojenskej jednotky, ktorí plnia úlohy na úseku verejného poriadku.

19 Zupáš, častejšie zupák, vo vojenskom slangu zastaraná hanlivá prezývka ďalej slúžiaceho poddôstojníka, najmä šikovateľa.

20 Lukaglano – azda Calliano, mestečko v autonómnej talianskej provincii Trient.

Taliansky vojak núkal malé chleby po desať korún, nosil ich v chlebníkoch pod plášťom. Na menej nepristúpil a keď videl, že vojaci kupujú, zvýšil cenu na dvadsať. Ibaže peniaze sa minuli, nemal kto kupovať. Zopár zajatcov sa dohodlo a keď raz ráno zastal prostred lágru a vynukoval chleby, lapili ho, zvalili na zem a všetok chlieb mu zobrali. Viac sa neukázal.

Jedného odpoľudnia v polovici decembra odvieďli nás, Čechov a Slovákov na stanicu a naložili do nákladných vagónov. Celú noc sme sa viezli, kým sme ráno došli do Verony²¹, aj tu sme sa nastáhovali pod šiatre. Okrem nás tu už nebolo nikoho. Spať sme mali na slame rozmrvenej ako sečka, pod malou prikrývkou, ak vôbec pod dajakou, mne sa podarilo akosi jednu obstaráť. Tábor sa nachádzal pri rieke, mohli sme si aspoň umyť ruky a tvár.

Tam nás zastihli Vianoce. Na Viliju celý deň pršalo. V Taliansku vari ani nesneží, v zime ustavične dážď a hmla. Varilo sa vo vedrách pod holým nebom. Pohnité vrby, premoknuté od dažďa nechceli horieť, a lepšie drevo v Taliansku ťažko nájdeš. Chodili sme kolo ohňa a prikrývkami ho rozduchávali. Ibaže ani voda sa neohriala, nie to mäso v nej uvariť. Nakoniec ho kuchári vybrali, surové porezali na porcie a rozdali, k tomu trochu makarónov, kapustný list a čosi na ochutenie, surové sme museli jesť. Takú sme mali Viliju v osemnástom roku, najsmutnejšiu v mojom živote.

Začiatkom januára sme sa presťahovali na druhú stranu mesta do starej pevnosti na rovine. Pod strechou sme tam boli aspoň chránení pred dažďom, ani zima tak netrápila. Natlačení jeden vedľa druhého spali sme na troche slamy, vši sa nás nepustili ani tu.

Raz sme dostali na obed po slanej rybe veľkej ako haring, vybrali ich z bečky naložené v soli. Nám sa soli náramne žiadalo, bo jedenie, dosť ho bolo málo, ani neposolili. Rybu každý najprv olízal a potom čo sa dalo, požul, všetko, i hlavu. Neostalo nič, ešte i na soli, čo ostala v bečke, sme sa skoro pobili, každý chcel uchmatnúť aspoň za hrst do zásoby. Ibaže po rybách prišiel smäd, a vody akurát čo dva razy za deň priviezli na somárikovi v bečke do kuchyne. Keď sa i zvýšilo, čo to bolo pre tisíc chlapov!

V studni, štyri-päť metrov hlbokaj, bola akási mastná, smradľavá voda, ako keby s olivami či nebodaj s petrolejom pomiešaná. Jednako sme museli zhasiť smäd. Koleso na ťahanie bolo, iba vedro a reťaz chýbali. Našli sme však akúsi nádobu, čo vyhodili z kuchyne, i drôt a potom sme tej vody pili, kolko sa do nás vošlo. Za tým prepukla hnačka. Dosť málo bolo v žalúdku a črevách jedenia, i to vyhnala stade smradľavá voda. Záchody na dvore, nepoužívané roky a roky, nedostačovali pre tolko chlapov. V tom strašnom smrade sme ležali ako pomretí.

My, čo sme vyrastali v chudobe a nedostatku, predsa len ľahšie sme znášali tie trápenia. Zato tých pár panských synkov, čo nikdy nič nerobili a biedu nepoznali, vyzerali i s tými hviezdičkami zúbožene. A dopúšťali sa skutkov, že hanba i na papier položiť. Zato oficierov od nás Taliani hneď oddelili, postarali sa, žeby mali dosť jedla, ani od zimy aby netrpeľi a vši ich nežrali.

Čo som do toho času skúsil a zažil, to ani opísať nehodno, inakšie by som neuveril, čoho je človek v takom položení schopný. Vrahom, kriminálnikom v hárešte sa vodilo lepšie ako nám v zajatí. Trochu sa to napravilo, keď nám od deviateho januára začali dávať viac jedenia, porcie, aké prináležia vojakovi. I žold za uplynulý čas nám vyplatili, dohromady deväť lír. V kantíne bolo dostať všelijaké maškrtky, figy, pomaranče, gaštany, svätôjanský chlebič,

21 Verona, talianske mesto v oblasti Benátsko, hlavné mesto provincie Verona, leží asi 30 km od Gardského jazera.

čokoládu, všetko možné núkali, len aby od nás zasa povytáhovali tie peniaze. Niektorí všetko minuli a od fig, ťažkých na žalúdok, sa aj pochoreli.

V polovici februára sme sa premiestnili do Bustoarzicie²², hlavného lágru československej armády. Tam nás prevzalo od Talianov naše velenie a zo zajatcov sa odrazu stali vojaci-domobranci. Aj v novom lágri sme bývali v šiatroch, ale vládol tu lepší poriadok, bolo viacej jedenia a hlavne sme sa vyslobodili z otroctva.

Láger zhruba pre desaťtisíc chlapov bol ohradený vysokým drôteným plotom, z vonkajšej strany ho strážili už naši domobranci. Vnútri, také dva metre od plota stáli v rade šiatre. Prápor od seba oddeľovala širšia ulička, na konci kuchyňa pod strechou, každý prápor mal vlastnú aj s kuchármi. Talianske vojenské troky privádzali potraviny.

Zakiaľ sme sa vláčili z lágru do lágru, nemali sme potuchy, čo sa robí vo svete. Až tu, keď nás zadelili do práporov – každý sa skladal z asi tisíc chlapov –, oficiéri nám vysvetľovali, ako sa celá Európa zmenila, sľubovali lepší život v samostatnej republike.

V druhej polovici februára nastali už také teplé dni, že sme mohli aspoň vyzliecť na slniečku košeľe a tú háveď kynozíť. Na pár hodín sme mali od nej pokoj, no ledva sme políhali, hneď začala dobiedať, lebo v pokrovcoch i tej troche slamy sa vši len tak hemžili.

Do lágru prichádzali noví a noví českí a slovenskí zajatci, čo sa prihlásili do armády. Opúšťali ho podľa toho, do akého práporu ich zadelili. Uniforiem bolo málo, preto sa len každý druhý deň mohol dať jeden prápor do poriadku a keďže ich bolo päťdesiatdva, trvalo vyše tri mesiace, kým prišiel na rad posledný. Deň pred odchodom každého ostrihali dohola a nasledujúci deň sa po frištiku šlo do kúpeľa vo veľkom šiatri na konci lágra. Tu podľa poriadku každý zhodil na hromadu, čo mal na sebe, akurát cennosti ako peňaženku či hodinky si vzal. Voda bola síce dosť studená, ale viacmesačnú špinu spláchla. Všetko sme dostali nové, všetku výstroj okrem gvera²³ a bajonetu. Prenocovali sme už v druhých, čistých šiatroch.

Po niekoľkých mesiacoch v tábore prišiel rad i na náš dvadsiaty šiesty prápor. Skoro päť mesiacov sme sa nemohli prezliecť, oholiť, ostrihať sa, okúpať, ba čo len umyť sa a zbaviť toho hnusného hmyzu. Nemožno opísať, ako sme sa cítili teraz, keď sme sa vykúpaní, vystrojení vydali na druhý deň smerom na Miláno.

V dedine Sant Martin²⁴ dvadsať kilometrov od Galarete²⁵ nás ubytovali vo fabrike, čo patrila akejsi starej boháčke, kedysi v nej húsenice vyrábali hodváb. Ľudia orezávali jahodové stromy riedko vysadené na záhrade a húsenice krmili listím. Týmto sa živil v letnom čase, lebo zem sa využívala málo. Ani neviem, koľko jej mohla mať jedna rodina, bo som nikde nevidel stodolu, seno, slamu ani statok ako u nás. Pritom bol kraj bohatý, úrodný, ale domami, zariadením i spôsobom života ľudia tam ďaleko zaostávali za tými, čo žili v tirolských horách a dovtedy patrili pod Rakúsko. Naširoko-naďaleko sa ťahala rovina, bohvie skade nabrali kameň na tie poschodové domy.

Raz sme s kamarátom do jedného zašli, že si kúpime mlieko. Na jednom konci krava i sviňa, na druhom ohnisko pod komínom, v ňom pripevnený huk a na ňom visel medený kotol, tak sa varilo, nie na sporáku. A bývalo sa na poschodí.

Nám sa vodilo čo deň to lepšie. Spávali sme na strožliakoch na tehlovej dlážke, jedenie,

22 Správne Busto Arsizio, mesto v regióne Lombardia v severnom Taliansku, 25 km na sever od Milána, cca 80 000 obyvateľov.

23 Gver – z nem. Gewehr (zbraň), v šarišskom dialekte označenie pre pušku.

24 Správne San Martino, dnes San Martino della Battaglia, na juh od Gardského jazera.

25 Správne Gallarate, mesto v tal. regióne Lombardia, v provincii Varese, cca 50 000 oby.

hovädzina z Argentíny, nám chutilo, veľa sa ho zместilo do našich vyhladovaných žalúdkov, niektorým sa až veľa videlo. Akurát, že na taliansky spôsob varili, na obed makaróny s mäsom, na večeru ryža, samé husté. Chýbala nám polievka, iba v piatok uvarili zemiakovú. Mne, bo som vyzeral zle, predpísal doktor zvýšený prídel chleba. Aj na vychádzke s dôstojníkmi dva-tri razy do týždňa som si ho mohol kúpiť. Tak sa i žalúdok dostával do poriadku, farba v tvári sa zmenila a telo sa vystrelo.

My mladší sme každé ráno vykonali sokolské a za tým vojenské cvičenie. Po obede nám v škole vykladali o povinnostiach vojaka a o civilných zákonoch, popritom vychovávali k bratstvu. Páčilo sa nám, že sa oslovujeme ty a brat, nijaký pán. Keď sme pri pochode spievali, ľudia vychádzali z domov. Všade nás radi videli, lebo sme boli pekne oblečení a správali sme sa slušne. Keby nie, hrozilo, že previnilca pošlú nazad do tábora a toto sa nikomu nežiadalo. Dostávali sme žold už ako československí vojaci, každý zaňho mohol kúpiť, čo sa mu žiadalo, aj vína, ktoré je tam najlacnejšie. Vo voľnom čase sme sa prechádzali po okolí, čítali sme české noviny.

Jeden dôstojník, v civile učiteľ, pripravil s deťmi cvičenie, aj šmaty obstaral všetkým jednaké. Vystúpenie sa konalo v panskej dvorane, diváctvu, čo sa zišlo z celého okolia, sa páčilo. Aj by sa boli radi s nami pozhovárati, najviac mladí, no mohli sme sa na seba iba usmievať. Česi sú, šak vieme, rodení komedianti. Ale i farár mal z troch štvrtín pravdu, keď ich držal za socialistov-nevercov a neprišiel.

Raz v nedeľu poobede zastavili nás s kamarátom dievčatá. Vypytovali sa, akí sme to vojaci a skadiaľ, isto nás videli prvý raz. Jedna si oprela hlavu o dľaň, chcela vedieť, u koho sme na kvartieri. Spať by ste chceli s nami? pýtam sa po našom a uštipol som ju za líce. Zasmiali sme sa a ony tiež, hoci nevedeli čomu.

Pomaly sa bolo treba zbierať ďalej. Každý bol už nedeľný uvidieť najmilších, aj to, ako sa žije v novej vlasti. Tri dni pred odchodom nám dali gvery, bajonety zhabané rakúskej armáde. Dedičania nám dali červeno-bielu zástavu za tisícštyristo lír, ale farár ju odoprel vysvätiť.

Ktoréhosi dňa koncom mája sme sa zavčas ráno pohli s hudbou a spevom. Miestni už boli hore, mávali nám na rozlúčku. Dvadsať kilometrov sme pochodovali do Galareta, tam sme nasadli do nákladných vagónov a dali zbohom talianskej krajine. Na konci sme už na ňu mali oveľa príjemnejšie spomienky, ako keď sme sem prišli.

Rakúsko na nás zapôsobilo smutným, biednym dojmom. Kdekoľvek sme zastali, príbehli k vlaku otrhané, bosé deti, núkali zápalky a pýtali chleba. Čo sme mali, to sme po kúsku rozdali.

Konečne sme došli do Prahy. Tu nás slávnostne privítali, akýsi vyšší dôstojník rečnil, nato nás odviezli do kasárni do Liberca. Dva týždne sme tu držali stráž na stanici, potom nás poslali na nemeckú hranicu. Polovica práporu sa nastahovala v Podmoklí do akejsi fabríky, druhá do Národného domu v Děčíne. Službu sme konali v prístave na Labe, kam z Ameriky privážali na lodiach potraviny. Stravovali nás biedne. Polievku, ktorej sa nám v Taliansku tak žiadalo, sme síce mali, ale riedku, málo mäsa v nej bolo.

Už krátko po návrate nám prikázali, že dôstojníkov máme oslovovať pane, nijaké tykanie či brat. Najmä starších Čechov to pobúrilo: keď nás verbovali, sľubovali bratstvo, v Taliansku sme si všetci boli rovní. O dva dni rozkaz zmenili, smeli sme sa oslovovať ako doposiaľ.

Jedného dňa sme sa z rozkazu dozvedeli, že kanonierov preložia k ich bývalým plukom, zatiaľ čo starší mali ísť domov. Už skôr sa rozchýrilo, že prápory budú rozpúšťať. O pár dní

mi vystavili preukaz na cestu k 27. prešovskému pluku, kde som slúžil pri šverhaubite²⁶, a s celou výzbrojou som vysadol na vlak.

V Žiline na stanici stál na bočnej koľaji vlak s prešovským 14. peším plukom. Kam ich posielajú, nevedeli, Prešov vraj zaujali Maďari. A pri prápore nemali ani potuchy, čo sa robí na Slovensku, taký poriadok mali!

I mňa odrádzali od ďalšej cesty. Ibaže ja som si zaumienil, že musím domov stoj čo stoj, veď som nevedel nič o rodičoch, ani či sa bratia vrátili z vojny. Pôjdem teda, kam ma vlak zavezie.

Dostal som sa až do Obišoviec, tam bolo ešte všetko pod vojenskou správou. Dozvedel som sa, že osobný vlak v najbližších dňoch nepôjde, ale že v dvoch vagónoch vezú potraviny francúzskym legionárom do Prešova. Medzičasom prišla pomoc a Maďarov vyhnali. Ukázal som príkaz na cestu a tí dvaja, čo sprevádzali potraviny, vzali ma so sebou. V Prešove som mal síce pohľadať svoj pluk, lenže mne sa žiadalo najprv domov. Vlak k Bardejovu nešiel, zato som tu natrafil na vozy, čo viezli soľ do Svidníkov, mohol som sa zviezť až do Raslavic. Lenže na pláci, kde sme sa zastavili kvôli krmeniu, zbadal som prázdny kočiš, ako mieri na bardejovskú cestu. Počkaj, idem s tebou, zakričal som na vylakaného kočiša. Keď som sa dozvedel, že ide do Hažgúta²⁷, zišlo mi na um, že odtiaľ pochádza môj kamarát Majerský, zájdem k jeho rodičom a poviem im, že ich syn ostal pri prápore.

Poprchávalo síce, ale my sme sedeli pod zatiahnutou strieškou. Ako sme šli, aj kočiš sa upokojoval, keď videl, že mu odo mňa nehrozí nebezpečenstvo. Pred Šebešom²⁸ som zbadal husársku hliadku. Keby ma legitimovali, ešte vo mne uvidia zbeha, preľakol som sa, lebo podľa príkazu som z Prešova nesmel ďalej. Zapálil som si cigaru, i kočiša som ponúkol a kázal som mu pohnať kone. A husári po oboch stranách sa nám pekne vystúpili z cesty, ešte mi i zasalutovali. Zachránila ma nová uniforma domobranca, takú dosiaľ nevideli.

Majerský sa potešili správam o synovi, nevedeli o ňom ani len to, či je vôbec nažive. Ich druhý syn mi ukázal, kadiaľ sa pustiť ďalej. Nikdy predtým som tadiaľ nešiel, i stalo sa, že som v lese zabľúdil, nie a nie sa dostať na kraj. Nakoniec som vyliezol na vysoký strom. Stade som uvidel tri susedné dediny, aj baňa sa dala rozoznať, skade vozili kremienku. Pustil som sa tým smerom a lesná cesta ma čoskoro doviedla k Demjate. Stade bolo do Raslavic ešte zo šesť kilometrov, zase sa mi trafil voz. Ešte som po povozníkovi odkázal do Richvaldu Gurským, že ich syn, tiež môj dobrý kamarát, je pri prápore.

Otca som stretol už cestou, išiel kravy pášť. Nečudo, že na mňa iba neveriaco vypleštil oči, akurát jednu kartu dostali odo mňa z Talianska prostredníctvom Červeného kríža. Pritom druhí z batérie, čo už dávno boli doma, im písali a dopytovali sa na mňa. Mne sa teda povodilo oveľa horšie, a všetko kvôli tej káve a cukru.

Mladší brat zahynul nevedno kde, inak som našiel všetkých v poriadku. Rozprávali mi, ako Maďari, vraj z akejsi peštianskej fabriky, sa v civile prevážali na vozoch po dedinách, gvery prevesené na povrázkoch, a lapali vlastencov, čo získavali národ pre republiku. K odrodilcom patrili bývalí úradníci, čo sa hanbili za slovenskú reč, i mladí Židia, ktorí si sľubovali dobré pozície, keď sa vráti maďarská vláda.

O štyri dni ma brat zaviezol do Prešova, tam som sa prihlásil na posádkovom veliteľstve. Vyše dve hodiny trvalo, kým zistili, že sa môj pluk nachádza v Bíline na nemeckej hranici, sto kilometrov napoludnie od Děčína, tam, skade som prišiel.

26 Šverhaubit – z nem. schwere Haubitze (ťažký mažiar).

27 Dnes Podhorany, obec v okrese Prešov.

28 Nižná Šebastová, dnes okrajová časť Prešova.

V plukovnej kancelárii sa ma nadporučík opýtal, kde som slúžil na fronte. Pri šiestom regimente gebirgsartilerie, vravím a on na to: Pri ktorej batérii?

Pri tretej.

Kto bol veliteľom?

Kapitán Řezníček.

Poznali by ste ho?

Dozaista, vyhlásil som. Nato vojde do kancelárie – kto iný ako náš veliteľ!

Poznáte ho? pýta sa ho nadporučík, na fronte vraj slúžil vo vašej batérii.

Kapitán sa mi prizrel, pýtal sa na meno, na kanón, aj kto pri ňom velil. Manik, Manik, opakoval so zmašteným čelom, na meno sa pamätám, ale tvár nespoznávam.

Ako by ste mohli, vravím, keď ma tak vykrmili v Taliansku.

Vypytoval sa na batériu, nevedel o nej nič. Ako som spomenul, oficieri poutekali skôr, ako vypukla tá trma-vrma, ale inakšie to bol udatný vojak. Na začiatku vojny ho poslali na front do Albánie ako lajtnanta, o dva roky bol už z neho kapitán a na konci grupenkodant. Aj niekoľko kanonierskych batérií podliehalo pod neho, hruď mal pokrytú rakúskymi, nemeckými a tureckými metálmi. Z navonok verného Rakúšana sa na konci vojny stal nemekej verný Čech a teraz velil delostreleckému pluku v Prešove.

Po návrate z dovolenky som sa medzi krajanmi hneď cítil lepšie. Do prešovského 27. pluku nazháňali kanonierov zo všelijakých regimentov, mnohých dovedli pod gverom, lebo sa ukrývali, keď mal ich ročník narukovať. Náš pluk dostal nové číslo 111. Cvičili sme sa pri jedinom kanóne. Dlhو trvalo, kým sa veci dali ako-tak do poriadku, stále čosi chýbalo, aj kone bolo treba vycvičiť. Zato pri domobrane vládlo väčšie bratstvo, aj predpisov sme sa držali sami od seba, chápali sme, čo je naša povinnosť.

Raz chystal osvetový nadporučík od prvej batérie tanečnú zábavu, vraj v prospech kultúrnej zaostalých Slovákov. Jeden z nás doniesol do kasárni plagát. Zhodli sme sa na tom, že po večeri celá druhá batéria pôjdeme do mesta a plagáty postrhávame. Na druhý deň sme šli na raport sťažovať sa za urážku národa. Ten nadporučík sa neukázal, miesto seba poslal jedného poručíka, nech nás utíši.

Ešte toho večera stálo v rozkaze, že nás pokutujú domácim väzením. Vzopreli sme sa a spoločne sme sa vybrali na vychádzku. Von sa dostala asi tretina, až potom dôstojníkovi na stráži zišlo na um zamknúť bránu. Keď sme sa vracali, bolo nás zo šesťdesiat. Zapísal naše mená, druhý deň sme museli na raport. Nemohli strčiť do háreštu všetkých, šak kto by sa im staral o kone a šiel do služby? Poslali teda poddôstojníkov, kaprála a štyroch frajtrov²⁹ na mesiac do Terezína. Jednako sme dosiahli svoje, lebo také veci sa viac neopakovali a i nadporučík dostal príučku.

Žiadali sme sa na Slovensko, jednako sme v Bíline i prezimovali, kým nás v júni 1920 preložili konečne do Košíc. Z tých kasárni, kam som narukoval, urobili cez vojnu špitál, ranejných ukladali i do stajní, a teraz bolo treba všetko znovu prerábať. Kým bude robota hotová, ubytovali nás v Ťahanovciach u gazdov.

Mňa priviedol desiatnik do jedného dvora. Konča stajne šopa a v nej všelijaké náradie, nech ho vraj naskladám do kúta a urobím miesto pre kone, postroj i sebe na ležovisko. Kone som uviazal k jabloni, no skôr ako som sa dal do roboty, prišla mladá nevesta, jedno dieťa na rukách, dve sa jej držali sukne. S ňou i jedna staršia žena, svokra, ako sa ukázalo. Mladá mi s plačom, vystrašená vyčítala, či vraj inde už miesta nebolo, že tie kone jej šopu zničia, všetko požerú. Muža nemá, nuž sa jej nemá kto zastať.

29 Frajter – slobodník, z nem. Gefreiter.

Prišlo mi jej ľúto. Nevesta, utišujem ju, ja som vojak, kde ma pošlú, ta musím ísť, robím, ako mi rozkáže. Ja som gazdovský syn odtiaľ a odtiaľ, mňa sa báť nemusíte, škody vám nenarobím. Choďte za kapitánom, požalujte sa mu a keď on rozkáže, pôjdem, ani sa na vás nepohnevám. Ešte budete ľutovať, keď stade pôjdem, doložil som žartom.

Trochu sa upokojila i tvár sa jej vyjasnila. Vraj vojaci sú všelijakí, nie všetci sa zachovali slušne, zato ja nech len teda ostanem. Dal som sa do roboty a ona mi ešte aj ponúkla slamy, nech sa mi mäksie leží, a pod kone tiež. Poďakoval som sa, vidím, dobre sa to začína.

Hneď na druhý deň som jej narúbal na mesiac drevo, aby mala na čom obed uvariť. Jej sluha bol taký do ničoho, šak chlapi, čo boli na čosi súci, slúžili pri vojsku. Večer sme jej s kamarátom aj sečky narezali a keď sa posťažovala, že jej do stodoly zateká a strechu nemá kto opraviť, štyria sme sa dali do toho, sami gazdovskí synovia. Narobili sme snopkov, obtrhali sme starú strechu a za pár večerov sme obšili novú. Ona nám zatiaľ prichystala večeru, pochutnali sme si, bo vojenská strava za veľa nestála. Potom sme už boli u nich ako u svojich. Inak sa tu žilo ľahšie ako u nás, urodilo sa viac a blízko mesta dalo sa aj dobre speňažiť.

Do stajní nám prideliли rotmajstra, zo dvanásť rokov slúžil ako zupák, i tu sa šiel vyvršíť na vojakoch. Inak štramák, len si rád vypil a práve toto mu teraz chýbalo. V Bíline viedla kantínu mladá vdova, Nemka, žili spolu ako svoji. Tu mu plat nestačil, potreboval bočný príjem i vymyslel, že koňom treba dávať menej ovsu. Staršie ročníky, ktoré sa o kone riadne starali, v tom čase už púšťali domov a na ich miesto prišli takí, čo sa v robote nevyznali. Na koňoch bolo aj vidno, že dostávajú menej ovsu a riadne ich neopatrujú.

Keď mal rotmajster našetrené ovsu, Žid z druhej strany Hornádu poslal poň nočnou hodinou podľa dohody. Podaktorí vojaci zbadali, ako vynášajú ovos z komory a traja lapikurkári, na ktorých si rotmajster zasadol, vymysleli naňho pascu. Jeden sa obliekol do četníckej uniformy a večer sa vybrali so zbraňou k Židovi vyšetrovať. Ten najprv všetko popieral, no keď mu pohrozili, že ho vezmú do Košíc do háreštu, priznal sa. Kapitán, hoc i nerád, musel to hlásiť ďalej, rotmajstra zdegradovali a zavreli.

Nevesta sa mi o dáky čas zverila s ďalšou starosťou: na druhý týždeň mali rekvirovať zrno, chcela ukryť aspoň pre seba. Aj s tým sme jej s kamarátom pomohli. Za vidna sme všetko narichtovali a keď sa zotmelo, ukryli sme zrno na pôjd pod seno. Museli sme ju ubezpečiť, že všetko zachováme v tajnosti a nezradíme ju.

(...)

V čase žatvy prišlo nariadenie, že vojaci, ubytovaní po dedinách, majú pomáhať na poli. Ja som nielen zvažal, ale v jeseni som pár dní i oral a zemiaky som sypal do pivnice. V kasárňach zatiaľ dokončili stajne a v októbri sme sa sťahovali odtiaľto. Keď nám prišlo rozlúčiť sa, obe ženy, ako som predpovedal, veru i banovali za nami. Pravda, my sme tiež privykli, boli sme tu ako u svojich. I neskôr, keď nevesta so svokrou prišli na trh, zavše sme ich zašli pozrieť a nikdy sme neobišli naprázdno.

V kasárňach nám velil nadporučík menom Drost, Čech. Správal sa panovačne, zaviedol prísnu disciplínu i všelijaké novoty. Pritom sme my strávili pri vojsku už po päť-šesť rokov, prežili sme vojnu i zajatie! Ani nášmu kapitánovi, rodom Nemcovi, sa nevidelo, čo ten hობriadok vystrája, radšej by bol mal v batérii pokoj.

Raz večer nadporučík prečítal rozkaz a nakoniec jedovato utrúsil, aby sme nepluli po schodoch ako v slovenskej krčme. Toto nás dopálilo. Ráno sme sa dali napísať na raport, najmä jeden desiatnik od Sabinova, tiež z domobrany, rúbal do toho nadporučíka. A kapitán sa len usmieval popod fúz, naskytla sa mu príležitosť zbaviť sa neobľúbeného podriadeného. Nadporučíka do týždňa odvolali.

Medzičasom narukovali prví regrúti Československej republiky. Po krátkom výcviku prideliť každému po dvoch koňoch, my starší sme na nich dozerali, poučali sme ich. Ovos sme nosili v kadejakých torbách, hoci to bolo proti kasárenskému poriadku. Spomenul som si, ako nás učiteľ Kopčák v škole učil pliesť košíky a toto sa mi teraz nečakane zišlo. Prvý sa mi neveľmi vydaril, jednako sa rotmajstrovi pozdal, kázal mi, nech ukážem i ďalším, ako sa robí. I metly z brezového prútia sme zhotovovali, inak sme boli od služby oslobodení.

Pri tej robote sa nám krátil vojenský život. Napokon nás po piatich rokoch vo februári 1921 prepustili.

(...)

V októbri v dvadsiatom prvom vyhlásili mobilizáciu proti Maďarsku. Povolali aj mňa, do Košíc, do tých istých kasární, kde som ukončil svoj život vojenský.

Rozhliadam sa po dvore, keď tu vidím človeka, zatiaľ ešte v civile, čo sa mi pozdal akosi známy. Pozeráme jeden na druhého a vtom som si spomenul. *Arpád, hát te mít csinálsz itt aba a Tótország hadseregbe?* pýtam sa, to akože: Arpád, a ty čo robíš v slovenskej armáde! Bol to ten, čo si na fronte robil posmech, že by Slováci mohli mať dakedy svoju krajinu. Podávam mu ruku, a on iba zahrešil, ako Maďari zvyknú. Gemer, skade pochádzal, pripadol k Slovensku. Ešte som mu viac rás pripomenul jeho volakedajšiu pýchu.

Zadelili ma ku koňom, odvedli i také, ktoré pri zvyčajnej asentírke neuznali za schopné. V kasárenskej stajni miesta nebolo, a tak ich ustajnili v šope pre vozy, nech aspoň nestoja na daždi a v snehu.

Bez svetla sa tam ťažko dal zachovať poriadok, musela sa postaviť stráž. Tak prišiel rad i na mňa, dvaja sme mali strážiť od polnoci. Chladno bolo, nijaká robota, jednako sa bolo treba hýbať. Vedeli sme, že dozorný zvykne prísť až pred budíčkom, a tak sme si ľahli na slamu, prikryli sme sa konskými pokrovcami. Ale najprv sme vráta zviazali drôtom, žeby nás dakto neprekvapil.

Okolo druhej sa vrátil poručík Ružička, opitý ako obyčajne. Peniaze prelumpoval, nemal z čoho platiť kvartiel, a tak spal v kasárni. Hoci nemal službu, hybaj kontrolovať stajne. S dozorným poddôstojníkom nám búchali na vráta, a keď sa nikto nehlásil, drôt pretrhli a otvorili. Nám sa pod pokrovcami spalo sladko, až kým nás nepoklepal trsteničkou: Sakra! Dostali sme tridsať dní domáceho väzenia, odobrali nám drahotný prídatok a fajčivo.

Krátko na to prišla demobilizácia. Podľa predpisu sme si mali trest odslúžiť, ale akosi sa na to neprišlo a nás pustili domov. O týždeň mi napísali, že mám zaplatiť viac ako sto korún. Neodpovedal som a ani na druhý, doporučený list, hoci sa mi už vyhrážali vojenským súdom. Viac sa neozvali. (...)